

дій з метою гарантування економічної безпеки суб'єкта підприємства.

Таким чином, для ефективного захисту фірми від внутрішніх і зовнішніх загроз необхідно розробити концепцію забезпечення економічної безпеки, на основі якої є створення системи гарантування економічної безпеки, що виражається у сукупності взаємозалежних заходів економічного, організаційного та правового характеру. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Реверчук Н. Й.** Управління економічною безпекою підприємницьких структур : Монографія.– Львів : ЛБІ НБУ, 2004.– 195 с.

2. **Казаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко А. Н.** Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : Монографія.– К. : Лібра, 2003.– 280 с.

Науковий керівник:

завідувач кафедри міжнародної економіки ХНАДУ,
д. е. н., професор Бабич Д. В.

УДК 658

СУЧАНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

РИБАЛКО Л. П.

здобувач

Кривий Ріг

Значення і роль ресурсів у процесі виробництва якнайповніше розкривається в рамках ресурсної теорії. Однак дослідження економічної сутності ресурсозбереження повинно розглядатися крізь призму понять «ресурси», «ресурсний потенціал». Тісний зв'язок між якими не скасовує їх принципової відмінності, яка полягає в тому, що ресурси можуть існувати незалежно від суб'єктів господарювання, а потенціал окремого підприємства є невідокремленим від нього, як від суб'єкта діяльності. Тобто «потенціал», окрім різного роду ресурсів, включає також здібності та можливості підприємства, його персоналу, до ефективного використання наявних ресурсів.

Серед багатьох інституцій, що присвятили себе аналізу проблем ресурсозбереження, значне місце займає Римський клуб – неформальна міжнародна організація, що об'єднує вчених різних спеціальностей. У доповіді Римського клубу «Фактор чотири. Подвоєння багатства, двократна економія ресурсів» саме ресурсозбереження визнано методом вирішення соціально-економічних та соціальних проблем».

У монографії О. Оксанича розглядаються теоретичні проблеми ресурсозбереження як форми інтенсифікації виробництва [1]. Деякі науковці обмежено пов'язують ресурсозбереження із забезпеченням оптимізації лише рівня матеріало- та енергомісткості суспільного виробництва, а ресурсозабезпечення, на їх думку, слід розуміти як процес забезпечення зростання обсягів корисних результатів виробництва за відносної стабільності матеріальних та енергетичних витрат [2]. Українські дослідники Ю. Лебединський, Ю. Склянкін, П. Попов відзначають, що суть ресурсозбереження полягає в зниженні витрат ресурсів на виробництво продукції [3]. Фактично вони отожднюють ресурсозбереження із заощадженням, зберіганням, невикористанням ресурсів у процесі виробництва.

Існуючі трактування сутності ресурсозбереження [4] мають певну обмеженість тому, що віддають перевагу тому чи іншому його аспекту, не розглядаючи ресурсозбереження як складну, комплексну економічну категорію.

Еволюція трактування терміна «ресурсозбереження» зазнала значних трансформаційних змін з моменту його введення до наукової термінології. Стосовно підприємства дослідження цієї категорії мають фрагментарний характер як в теоретичному, так і в практичному аспектах, що вимагає узагальнення наукових підходів до економічної сутності ресурсозбереження з метою розширення класифікаційних ознак і визначення взаємозв'язку між ресурсами, ресурсним потенціалом підприємства та ресурсозбереженням в контексті досягнення економіко-екологічних ефектів господарської діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить про недостатню вивченість категорії «ресурсний потенціал» стосовно підприємства, як в теоретичному, так і в практичному аспектах, не дивлячись на достатньо масштабні дослідження цієї дефініції на макрорівні. Оскільки ресурсний потенціал, на думку автора, є підґрунтям ресурсозбереження, доцільно більш ґрунтовно зупинитися на його характерних ознаках.

Результати узагальнення теоретичних підходів до трактування категорії «ресурсний потенціал» свідчать про неоднозначність думок щодо її сутнісних характеристик. Так, ряд дослідників розглядають ресурсний потенціал підприємства з погляду його кількісних показників, як сукупність різних ресурсів, без урахування їх якісних характеристик. Відповідно до іншого підходу, ресурсний потенціал служить матеріальною основою виробництва і визначається тими ресурсами, що є у підприємства на даний момент часу, до використання їх у виробничому процесі.

У роботах більшості авторів ресурсний потенціал представлений всіма ресурсами, що використовуються у виробничому процесі на певній стадії розвитку продуктивних сил. Визначаючи дану специфічну характеристику як основоположну, слід також враховувати і на-

явність якісних економічних характеристик ресурсного потенціалу. Перш за все, це його цільова і стратегічна спрямованість, що визначається можливим синергетичним ефектом від комплексного взаємозв'язаного використання різних видів ресурсів і потенційними можливостями підприємства.

Тобто, можна виділити два основні підходи до трактування категорії «потенціал». Відповідно до першого потенціал детермінується сукупністю ресурсів, коштів, запасів, тобто об'єктивними параметрами господарської діяльності. Другий підхід пов'язує потенціал з існуючими можливостями, здібностями продуктивних сил.

На нашу думку, не варто розрізняти ці підходи, а «ресурсний потенціал» ідентифікувати як сукупність ресурсів та можливостей підприємства щодо їх раціонального використання. Авторську транскрипцію взаємозв'язків між категоріями «ресурси», «ресурсний потенціал» та «ресурсозбереження» представлено на *рис. 1*.

Передумовою ефективного використання ресурсного потенціалу є певні принципи його формування, до яких, на думку автора, варто віднести оптимізацію складу ресурсів підприємства, їх структурно-компонентну відповідність, комплексність та взаємопов'язаність у використанні, цільову та стратегічну спрямованість. Дотримання вищезазначених принципів є підґрунтям ресурсозберігаючого типу виробництва. Тобто, сукупність всіх видів ресурсів, які має в своєму розпорядженні підприємство, не визначає його можливість і здатність досягнення поставлених цілей і задач функціонування.

Маючи в своєму розпорядженні певні засоби виробництва, трудові ресурси відповідного рівня кваліфікації, фінансові ресурси, необхідну інфраструктуру та інші ресурси, підприємство не здатне забезпечувати свою ефективну діяльність без реалізації стратегії ресурсозбереження.

Узагальнення літературних джерел, дозволило автору виокремити дві найбільш загальні групи чинників раціонального використання ресурсів: техніко-технологічні та організаційно-економічні. Ресурсозбереження, засноване на вищезазначених принципах формування ресурсного потенціалу та чинниках раціонального використання ресурсів дозволяє отримувати не лише економічну ефективність, а й екологічну, поєднання яких створює синергетичний ефект.

Синергія економіко-екологічної ефективності проявляється не лише у зменшенні навантаження на навколишнє середовище та досягненні економічного ефекту за рахунок зниження штрафів за викиди і скиди забруднюючих речовин, а й раціонального використання ресурсів, що дозволить генерувати додаткові грошові потоки за рахунок комплексного використання сировини.

Поняття «ресурсозбереження» було введено до наукової лексики в середині 80-х років. На сьогодні варто відзначити два підходи до трактування терміна «ресурсозбереження» (*рис. 2*).

Визнаючи право на існування першого підходу до трактування сутності «ресурсозбереження» на основі концепції охорони природних ресурсів, автор наголо-

шує на доцільності використання саме другого підходу, що є більш комплексним та відповідає сучасному етапу розвитку економічних відносин.

Узагальнення наукових підходів свідчить про багатоглибкість проблеми ресурсозбереження. На нашу думку, ресурсозбереження не можна розглядати лише як процес, його слід розглядати також як умову, результат і показник поліпшення використання виробничих ресурсів на всіх стадіях суспільного виробництва, етапах і рівнях виробничо-господарської діяльності. Систематизація поглядів на економічну сутність ресурсозбереження дозволила згрупувати автору найбільш характерні її ознаки (*рис. 3*).

Визначення сутності форм і видів ресурсозбереження вимагає їх детальної класифікації.

За видами ресурсів, що зберігаються, ресурсозбереження може бути класифіковане на матеріало-, водо-, енерго-, трудо-, фондозбереження, збереження фінансових, інформаційних та інших видів ресурсів. За змістом процесів, що відбуваються, ресурсозбереження можна розглядати в двох напрямках: як економію ресурсів та як їх раціональне використання. Раціональне використання ресурсів означає досягнення максимальної ефективності використання ресурсів на підприємстві за існуючого рівня розвитку техніки та технології з одночасним зниженням впливу на навколишнє середовище. Економія ресурсів є кількісним результатом процесу раціоналізації їх використання (споживання) і з урахуванням сфер діяльності підприємства.

Відповідно до *можливостей реалізації* виділяють потенційне (ресурсозберігаючий потенціал) та фактичне ресурсозбереження. Ресурсозберігаючий потенціал підприємства може бути визначений як кількісна та якісна оцінка результатів, які може забезпечити ресурсозберігаючий проект при оптимальному поєднанні засобів, що його забезпечують. У сучасній науковій літературі зазвичай виділяють три види ресурсозберігаючого потенціалу: теоретичний, технічно можливий та економічно доцільний. Фактичне ресурсозбереження – конкретні управлінські рішення та заходи на їх підставі, що зменшують ресурсоспоживання в даному році та залежать від зусиль і зацікавленості споживачів ресурсів у здійсненні ресурсозберігаючих заходів.

За *масштабом ресурсозбереження* поділяється на глобальне, народногосподарське, регіональне, галузеве та локальне (рівень підприємства). За *стадіями життєвого циклу* розрізняють ресурсозбереження на стадіях видобутку і переробки вихідної сировини, виробництва, споживання, транспортування, зберігання та утилізації продукту.

За *обсягами фінансування та результатами* розрізняють витратне та маловитратне ресурсозбереження. До маловитратного ресурсозбереження належать ресурсозберігаючі заходи, які спрямовані на ліквідацію існуючих непродуктивних витрат ресурсів та енергії, швидко окупаються та не потребують значних фінансових вкладень. Між витратним та маловитратним ресурсозбереженням існує тісний взаємозв'язок: джерелом фінансування заходів витратного ресурсозбереження

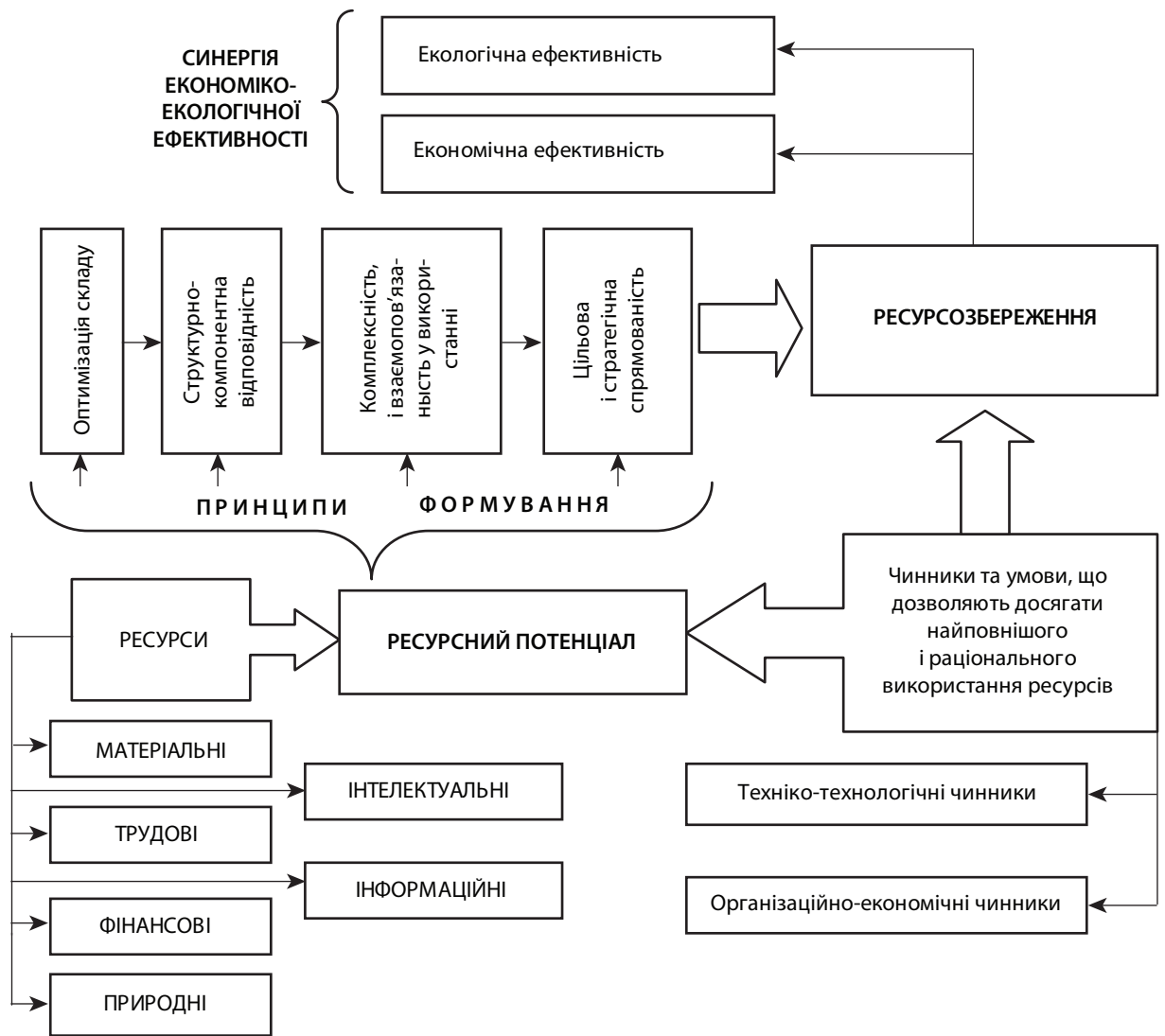

Рис. 1. Взаємозв'язок між ресурсами, ресурсним потенціалом підприємства та ресурсозбереженням

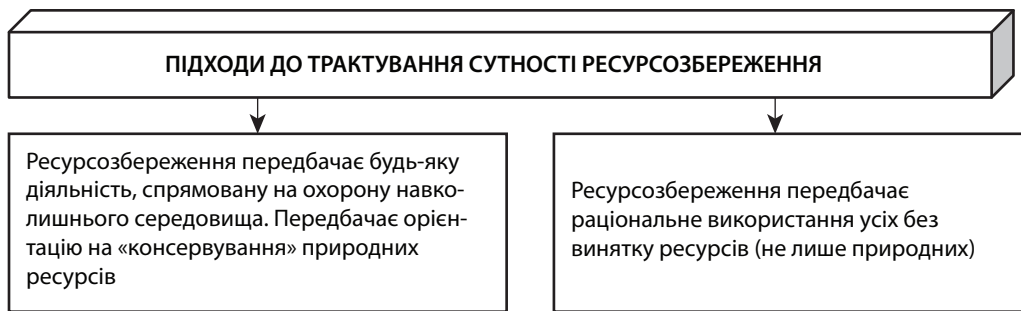

Рис. 2. Підходи до трактування сутності «ресурсозбереження» у науковій літературі

зазвичай виступають кошти, зекономлені внаслідок впровадження маловитратних ресурсозберігаючих заходів, тобто маловитратне ресурсозбереження формує базу для здійснення витратного ресурсозбереження.

З огляду на існуючі в науковій літературі підходи трактування терміна «ресурсозбереження», до існуючої класифікації нами запропоновано внести класифікаційну ознаку – за формами прояву, до якої варто віднести: ресурсозбереження як діяльність, як результат, як процес, як метод господарювання, як організаційно-

економічна система, як форма інтенсифікації виробництва, як комплексний напрямок наукових досліджень.

Узагальнення підходів до змісту ресурсозбереження дозволяє зробити висновок, що більшість авторів наголошують на раціональному використанні різних видів ресурсів задля отримання економічного ефекту (результату), що полягає у зменшенні витрат виробництва і, як наслідок, підвищенні прибутковості діяльності. Лише в окремих випадках наголос робиться на зменшенні навантаження на навколишнє середовище. На нашу

Рис. 3. Систематизація наукових підходів до форм прояву «ресурсозбереження»

думку, необхідною класифікаційною ознакою є результуюча, за якою ресурсозбереження варто поділити на спрямоване на отримання економічних, екологічних і соціальних ефектів. Оскільки в сучасних умовах господарювання власники підприємств не зацікавлені у проведенні ресурсозберігаючих заходів без економічного ефекту, значне місце відводиться ресурсозбереженню, що має на меті отримання синергетичного економіко-екологічного ефекту. Класифікацію видів ресурсозбереження представлено на рис. 4.

Таким чином, ресурсозбереження виступає умовою забезпечення результативної та ефективної діяль-

ності підприємства з урахуванням екологічних вимог та стандартів виробництва.

ВИСНОВКИ

Поеднання ресурсів підприємства на засадах оптимізації складу, структурно-компонентної відповідності, комплексності і взаємопов'язаності у використанні, цільової і стратегічної спрямованості формує ресурсний потенціал підприємства, який визначає можливості підприємства щодо раціонального використання ресурсів задля підвищення економіко-екологічної ефективності виробництва. Економіко-екологічна ефективність трак-

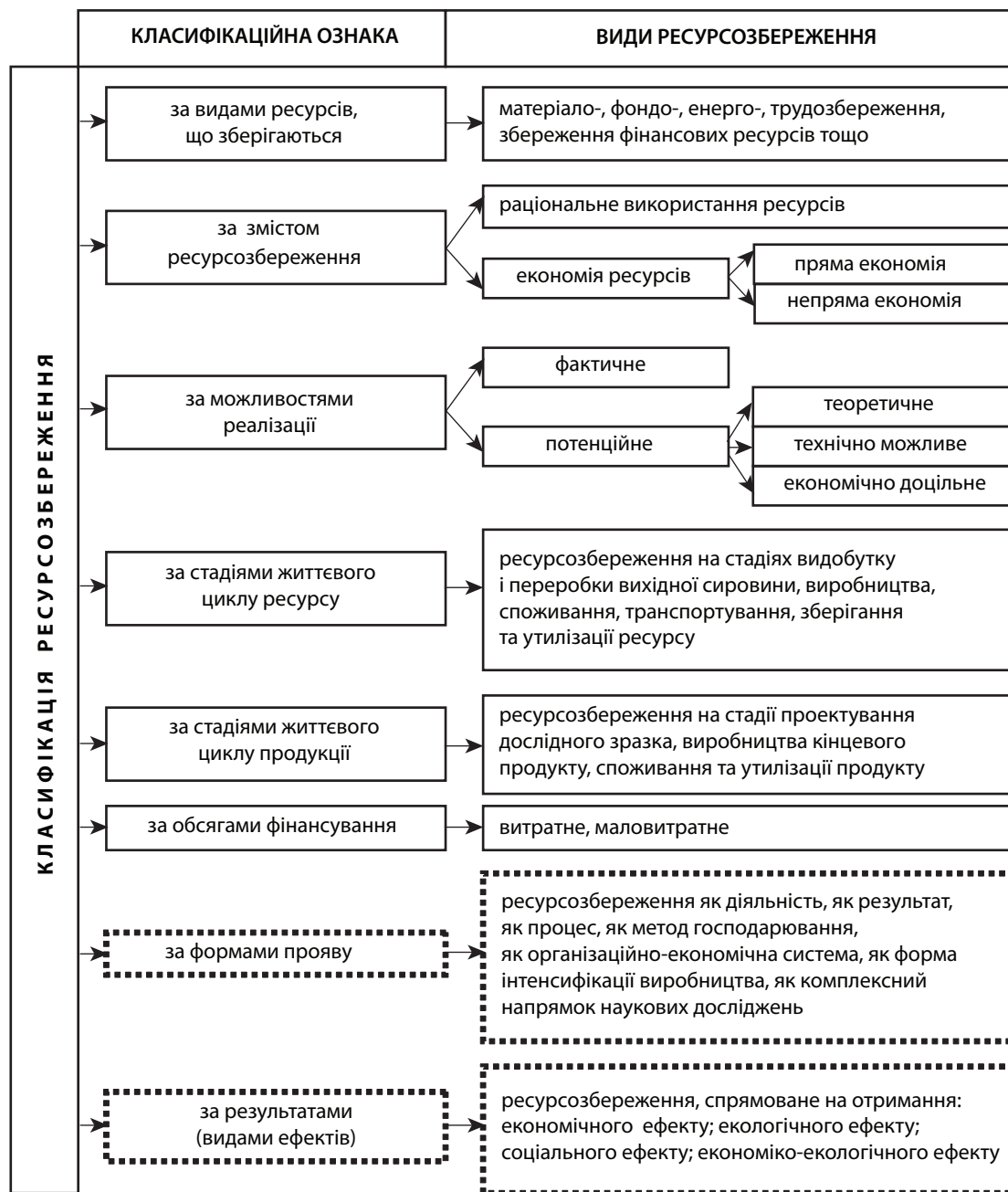

Рис. 4. Класифікація видів ресурсозбереження*

* Примітка: – систематизовано автором; – запропоновано автором.

тується автором як забезпечення результативності діяльності суб'єктів господарювання за рахунок зростання рівня використання природних ресурсів з одночасним зменшенням навантаження на навколишнє середовище.

Вдосконалення існуючих підходів до класифікації ресурсозбереження передбачає їх розширення такими ознаками: за формами прояву (ресурсозбереження як діяльність, як результат, як процес, як метод господарювання, як організаційно-економічна система, як форма інтенсифікації виробництва, як комплексний напрямок наукових досліджень) та за результатами або видами ефектів (ресурсозбереження, спрямоване на отримання економічного ефекту, екологічного ефекту, соціального ефекту, економіко-екологічного ефекту). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Оксанич А. Э. Экономические проблемы ресурсозбережения / Оксанич А. Э. – К. : Наук думка, 1990. – 89 с. – (Труд/ Львовское отделение института экономики АН УССР).
2. Ковалко М. П. Энергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України / М. П. Ковалко, С. П. Денисюк. – К. : УЕЗ, 1998. – 506 с.
3. Продуктивні сили України: аналіз і короткостроковий прогноз розвитку / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України. – К., 1999. – Т. 1. – 240 с.
4. Іфтемічук В. С. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): терміни, понят-

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

ЛИТВИНЕНКО А. О.

Харків

Розгляд сучасних особливостей розвитку національної економіки свідчить, що лише постійне здійснення інноваційно-інвестиційних процесів дозволяє підвищити ефективність використання потенціалу підприємства і його матеріально-технічної бази, але разом з тим вимагає створення відповідного механізму стратегічного управління та системи його організаційного регламентування. Підґрунтя для такого висновку склали праці в галузі стратегічного управління, які розвивають ресурсно-компетентнісний підхід [3, 4] та дослідження динамічних циклічних процесів провадження інновацій [1, 6].

Особливості авторського підходу до формування механізму управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства (МУРМТБ) вже оприлюднювалось у декількох статтях, зокрема у [5]. Їх основу становить представлення матеріально-технічну базу підприємства (МТБП) через сукупність засобів праці (ЗП), предметів праці (ПП) та використовуваних технологій (ТХ), що представляються в вигляді відповідних множин $\{MТБП(t)\} = \{ЗП(t)\} \cup \{ПП(t)\} \cup \{ТХ(t)\}$, актуальних на момент часу t . Розвиток МТБП при цьому розглядається як сукупність цілеспрямованих (задається множиною цілей $\{ЦП\}$ підприємства) кількісних, якісних та структурних трансформацій складу та взаємовідносин елементів МТБП (перехід $\{MТБП(t)\} \rightarrow \{MТБП(t+1)\}$). Відповідно МУРМТБ розглядається як сукупність інструментів $\{ІН\}$ та важелів $\{ВЖ\}$ реалізації управлінського впливу, для яких сформовано відповідну систему підтримки функціонування механізму $\{ЛФ\}$ та виокремлено певного суб'єкта управління $\{СУР\}$. Таке представлення в цілому не суперечить класичному підходу до розуміння категорії механізм [2, 7]. Разом з тим, використовувані інструменти та важелі спрямування управлінського впливу потребують постійного удосконалення та приведення у відповідність до вимог сьогодення, що й робить актуальною обраною проблематику дослідження.

Метою статті постала розробка рекомендацій щодо впровадження та удосконалення окремих елементів механізму управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства, які забезпечують саме реалізацію

управлінського впливу. Для реалізації мети статті автором пропонується прийняти кібернетичний підхід до опису контуру управління розвитком МТБП, що вимагає більш докладного розкриття змісту та особливостей використання окремих складових даного контуру. Авторський варіант такої характеристики наведено у табл. 1.

Орієнтуючись на означену у табл. 1 інформацію та авторське представлення механізму управління розвитком МТБП, можна задати за допомогою кортежу:

$$МУРМТБ = \langle МТБП, ЦП, ВЖ, ІН, ЛФ, СУР \rangle. \quad (1)$$

Далі розглянемо можливість формалізації представлення МУРМТБП як сукупності субмеханізмів. Це дозволяє виробляти рекомендації з удосконалення МУРМТБ через зміну (покращення) окремих його складових. Задля цього пропонується виділення таких субмеханізмів як: $МУР_{МТБ}^{MT}$ – мотиваційний субмеханізм; $МУР_{МТБ}^{OE}$ – організаційно-економічний субмеханізм; $МУР_{МТБ}^{ДФP}$ – субмеханізм розрахунку джерел фінансування розвитку (фінансовий субмеханізм); $МУР_{МТБ}^{ІД}$ – субмеханізм інституціоналізації діяльності; $МУР_{МТБ}^{СВК}$ – субмеханізм структуризації взаємодії з контрагентами й субпідрядниками; $МУР_{МТБ}^{ІЗ}$ – субмеханізм інтеграційного залучення складових МТБП. Узагальнюючи таке виділення субмеханізмів, можна передбачити формування такого кортежу:

$$МУРМТБ = \left(\begin{array}{l} МУР_{МТБ}^{MT} \cup МУР_{МТБ}^{OE} \cup МУР_{МТБ}^{ДФP} \cup \\ МУР_{МТБ}^{ІД} \cup МУР_{МТБ}^{СВК} \cup МУР_{МТБ}^{ІЗ} \end{array} \right) \quad (2)$$

Орієнтуючись на те, що кортежі (1) та (2) описують один і той самий механізм, наголосимо, що інструментарій реалізації управлінського впливу буде розподілений між складовими виділених у кортежі (2) субмеханізмів (при цьому окремі інструменти може бути використано в рамках одного чи декількох субмеханізмів).

Представлення на рис. 1 матриці подібного розподілу потрібно для реалізації вірного організаційно-структурного представлення МУРМТБ і забезпечення належного розподілу функціональних обов'язків між складовими суб'єкта реалізації управлінського впливу. Подібну матрицю можна розробити й по відношенню до обраної сукупності важелів.